

Streetsmart (2024)

Advies en verbeelding Ruimtelijke kwaliteit gericht op de cultuurhistorische binnenstad van 's-Heerenberg

Colofon

Initiatiefnemer

Gemeente Montferland

Contactpersoon

Anna McCardle | gemeente Montferland

Datum advies

05-03-2025

Gelders Genootschap

026 4421742

Projectteam

Masja Rietveld | | m.rietveld@geldersgenootschap.nl

Jan Wabeke | | j.wabeke@geldersgenootschap.nl

Inhoudsopgave

Inleiding	4
1. Gebruik en inrichting openbare ruimte	6
2. Verkeer.....	7
3. Gebruik en uitstraling particulier terrein	8
4. Archeologie en bouwhistorische waarden	9
5. Stedenbouwkundige opgaven.....	10
5.1. Stadsentree Oudste Poort	11
5.2. Stadsentree Molenpoort	12
5.3. Walstraten.....	13
6. Landschap en groen.....	14
7. Programmering.....	15
8. Planbegeleiding en borging kwaliteit stadsbeeld.....	16
9. Conclusie	17
Bronnenlijst	18
Bijlage 1: Analysekaart	19
Bijlage 2: Streefbeeld	20

Inleiding

De binnenstad van 's Heerenberg heeft veel historische waarden. Hoe kunnen we deze waarden koesteren en ervoor zorgen dat ze nog beter bijdragen aan een aantrekkelijke omgeving voor inwoners en bezoekers? Gelders Genootschap probeert in dit advies een antwoord te geven op deze vraag. Wij putten hierbij uit ervaringen, die in andere gemeenten zijn opgedaan. Dit advies sluit aan op ons rapport "Waardering en verbeelding van de historische binnenstad van 's-Heerenberg".

We kunnen de historische binnenstad waarderen als een fraai decor, een stadsbeeld. Maar een stadsbeeld is meer dan een decor. In een stadsbeeld weerspiegelt zich een samenleving. Wat er gebeurt? Hoe de mensen er samenleven? Wat men waardeert? Het collectieve geheugen. Dat is essentieel voor een stadsbeeld. Het stadsbeeld is min of meer organisch gegroeid in de loop der tijd. Door de eeuwen heen vonden en vinden voortdurend veranderingen plaats. Meestal gaat het om kleine veranderingen. Een optelsom van kleine veranderingen kan over langere tijd toch een groot effect hebben op het stadsbeeld. Soms gaat het om meer structurele ingrepen. Deze dynamiek staat niet stil en biedt kansen voor de toekomst.

De stad 's Heerenberg was vroeger een meer gesloten en samenhangende gemeenschap. Min of meer vanzelfsprekend versterkten veranderingen de samenhang van het stadsbeeld. Zelfs de bouw van een enorm kerkgebouw aan het centrale plein versterkte en verrijkte het stadsbeeld. In deze tijd is dat minder vanzelfsprekend en moeten we hier afspraken over maken. Kennelijk vonden we het stadsbeeld de laatste decennia minder belangrijk, waardoor het nu wat verwaarloosd overkomt, zeker in vergelijking met vergelijkbare binnensteden als Doesburg en Elburg. Als we ervoor zorgen dat vanaf nu alle kleine en grote veranderingen het collectieve stadsbeeld versterken kunnen we in 's Heerenberg over pakweg 10 'a 20 jaar net zo trots zijn op ons stadsbeeld als bijvoorbeeld Doesburg en Elburg.

Welke stappen kunnen worden gezet?

Het historische stadsbeeld is opgebouwd uit min of meer vaste zaken (fysiek stadsbeeld), zoals de gebouwen en de inrichting van de ruimte die niet is bebouwd (straten, pleinen, tuinen, parken) en dynamische zaken, zoals verkeer, wonen, toerisme etc. Achtereenvolgens gaan we in op de onbebouwde ruimte, de bebouwing en de activiteiten.

's Gravenwal

Kellenstraat

Plangebiet
Street smart (2024)

1. Gebruik en inrichting openbare ruimte

De gemeente zelf kan door een verzorgde en passende inrichting van de openbare ruimte veel doen om het stadbeeld te versterken. Hiermee stimuleert zij ook particulieren om te investeren in hun vastgoed.

- Ons advies is om een **masterplan voor de inrichting van de openbare ruimte** in de binnenstad te laten opstellen. Het masterplan omvat inrichtingsprincipes voor verschillende openbare ruimtes en een catalogus van toe te passen materialen, kleuren, straatmeubilair, verlichting en beplantingen. Het masterplan gaat ook in op de overgangszone voor de gevels; ruimte voor terrassen, uitstallingen, banken, gevelgroen, privé-stoepen, voortuinen etc.
- In de compact bebouwde kern is er in verhouding veel bestrating. Dit is ook kenmerkend voor een historische binnenstad. Door op plekken waar wat meer ruimte is een enkele **grote boom** te laten groeien is er overal toch zicht op groen. Bomen die uitkragen vanuit privétuinen zijn ook waardevol voor het stadsbeeld.
- We adviseren om in te zetten op **minder (harde) bestrating** waar dat kan en **meer beplanting**. Ook adviseren we om **minder paaltjes**, borden en straatmeubilair toe te passen en deze zo veel mogelijk te integreren.
- Openbare ruimte in de binnenstad is schaars. Daarom moeten scherpe keuzes gemaakt worden t.a.v. het gebruik. Ons advies is in de binnenstad primair in te zetten op de verblijfsfunctie en de **voetganger op één** te zetten. Dat betekent dat gemotoriseerd verkeer en fietsers in de binnenstad wel mogen komen, maar dat ze er te gast zijn. Om dit mogelijk te maken is er een **visie op de verkeersstructuur en parkeren** nodig. Hier gaan we apart op in.
- Op basis van het masterplan kunnen in de loop der tijd plekken worden aangepakt. Het masterplan omvat een uitvoeringsparagraaf. Hierin kunnen prioriteiten aangeven worden. Meest storende zaken kunnen eerst worden aangepakt.

Emmerikseweg, Grens Café De Peer

De Oude Markt

2. Verkeer

- Ons advies is te streven naar een **autoluwe binnenstad**. Omdat de Berghse binnenstad aan de rand ligt van de bebouwde kom is dit ook goed mogelijk, zonder de verkeerscirculatie in de rest van de stad te beïnvloeden. Wij denken aan een systeem, waarbij het verkeer vanaf de hoofdwegen kan doorrijden tot de rand van de binnenstad, waar het dan buiten de binnenstad een parkeerplek vindt. Ter hoogte van de twee stadsentrees wordt het verkeer afgeleid om te zorgen dat men alleen de binnenstad inrijdt als men daar echt moet zijn (zie Elburg). In de binnenstad geldt waar mogelijk éénrichting verkeer.
- **Aan de rand van de binnenstad** moet dan **voldoende parkeercapaciteit** beschikbaar zijn. Ons advies is dit bij de **twee stadsentrees** te realiseren. Hier is ook ruimte aanwezig, maar het moet wel **zorgvuldig ingepast** worden in de groene gordel. Deze keuze heeft men ook in vergelijkbare steden als Elburg en Doesburg gemaakt. Het is natuurlijk wel jammer, dat er dan parkeerterreinen in de groene gordel komen te liggen. Maar hier is het beter in te passen dan in de dicht bebouwde binnenstad en je voorkomt zo ook onnodige verkeersbewegingen door de binnenstad. Dit onderwerp wordt ook bij de stedenbouwkundige opgaven behandeld.
- Voor behoud van het stadsbeeld is het van belang dat vastgoed in de binnenstad goed gebruikt wordt. Leegstand moet vermeden worden. In de historische karakteristiek van de binnenstad is het inpassen van parkeerplaatsen ingewikkeld en kostbaar. Wij adviseren om voor nieuwe functies in de binnenstad de mogelijkheid te bieden om het tekort aan parkeerplaatsen af te kopen via een **parkeerfonds**. Met dat fonds kunnen goed ingepaste parkeerplaatsen aan de rand van de bebouwde binnenstad worden gerealiseerd.
- Voor inwoners en bezoekers zou de binnenstad via **heldere en veilige fiets- en wandelroutes** toegankelijk moeten zijn. Voor inwoners gaat het dan om korte routes vanuit de woongebieden. Hiermee rem je ook het autogebruik. Bezoekers moeten vanaf het recreatieve netwerk en vanaf de parkeerterreinen aan de rand op een aantrekkelijke manier in de binnenstad kunnen komen.
- We adviseren om en **rond de binnenstad een aantrekkelijke wandelroute** te maken langs de contour van de voormalige stadsmuur. Dit wandelrondje loopt door de wal-straten en verbindt belangrijke plekken als de stadsentrees, de parkeerterreinen bij stadsentrees, het Gasthuis, Huis Bergh etc.

Een autoluwe zone bij het naderen van de binnenstad in Amersfoort (Streetsmart, 2024)

Voorbeeld van verkeer dat wordt omgeleid en een parkeerterrein net buiten de binnenstad in Elburg (Streetsmart, 2024)

4. Archeologie en bouwhistorische waarden

De bouwhistorie van 's Heerenberg is deels verstopt onder de grond, maar gaat ook schuil achter nieuwere en soms minder fraaie gevels. Op veel plekken zijn oude kelders of funderingen aanwezig en soms ook oude kapconstructies. De manier waarop een pand in de loop der eeuwen is aangepast en verbouwd blijkt soms nog goed afleesbaar, wanneer onderzoek wordt gedaan aan de binnenkant. In deze panden is de geschiedenis van de binnenstad als het ware gestold.

- Ons advies is om in de binnenstad bij alle bouwplannen, die ingrijpen in de bouwkundige structuur, een **bouwhistorische quickscan** te doen, om vast te stellen of er bouwhistorische waarden zijn. Als zo'n quickscan aangeeft dat er bouwhistorische waarden zijn is nader onderzoek hiernaar gewenst. Vaak is het goed mogelijk om bij de verbouwing rekening te houden met de aanwezige waarden. Wanneer eigenaren weten wat ze in huis hebben, willen ze het zelf vaak ook graag behouden. Als het niet mogelijk blijkt, dan is in elk geval het verhaal van het pand opgetekend.
- Om pandeigenaren te kunnen compenseren in de kosten voor behoud en herstel van historische onderdelen of voor de uitvoering van bouwhistorisch onderzoek kan een fonds worden ingericht.

Voorbeeld van een bouwhistorische quickscan
(Gelders Genootschap)

5. Stedenbouwkundige opgaven

In het rapport Waardering en verbeelding van de historische binnenstad van 's-Heerenberg komen drie plekken naar voren, waar sprake is van een integrale stedenbouwkundige ontwerpoplegave. Het gaat hier om de twee historische stadsentrees en om de stadswal aan de oostzijde. Deze opgaven bieden kansen om de historische stad veel beter voor het voetlicht te brengen, maar ook om de opgaven t.a.v. verkeer en parkeren op te lossen. Een goede oplossing voor deze plekken straalt uit over de binnenstad als geheel.

Analyse kaart

Waardering bebouwing

- Beeldbepalend, hoge waardering
- Past goed binnen het straatbeeld
- Komt het straatbeeld niet ten goede
- Lage waardering

Rijksmonument (bebouwing)

Waardevolle open ruimte

Zichtlijn

5.1. Stedenbouwkundige opgave: Stadsentree Oudste Poort

Bij het binnengaan van 's Heerenberg ervaren we een reeks van beelden. De entree loopt van de Wild tot de plek waar vroeger de buitenpoort stond. Dat is ter hoogte van de huidige bibliotheek.

- **De Wild** is een beek op de grens van Duitsland en Nederland. Aan de Duitse kant staan oude gebouwen dicht op de weg als een soort "poort".
- Vervolgens kunnen we onderscheiden een traject tot aan de Parklaan en een traject ter hoogte van Gouden Handen. Beide trajecten hebben een ontsluitingsfunctie voor autoverkeer. Ter hoogte van de parkeerplaats(en) bij Gouden Handen vermindert de verkeersfunctie. Men kan wel doorrijden naar de Klinkerstraat, maar de auto is meer te gast. Ons advies is om de Emmerikseweg tot en met Gouden Handen in te richten als **een formele laan** met klinkerbestrating en om meer doorkijken naar het landschap aan de westkant te maken. Op de grens van openbaar- en privéterrein staan hagen en bij Gouden Handen een tuinmuur. We adviseren het voorterrein van Gouden Handen in te richten als een formeel voorpark, dat het stadspark aan deze zijde ook voelbaar maakt.
- De formele laan loopt door langs de kloostertuin. Bij het voormalige grenscafé De Peer en de voormalige Douanekantoren **begint een ander straatbeeld**. Deze gebouwen met hun omzoomde voorterreinen vernauwen het straatbeeld, waardoor je in een andere ruimte komt. Deze ruimte loopt door tot de plek van de voormalige buitenpoort. De ruimte ligt in een bocht en heeft in verhouding tot de smalle straten in de bebouwde binnenstad de maat van een klein plein. De beweging naar de binnenstad moet aan de buitenbocht aan de noordzijde goed worden begeleid met beplanting en gebouwen. Een beeldbepalend pand op de hoek van de Kinkerstraat en een reconstructie van de poort verhogen de belevingswaarde. Het autoverkeer wordt geleid naar de Kinkerstraat. In de Oudste Poortstraat is de auto volledig te gast.
- Het voormalige grenscafé De Peer en de Lidl-locatie verdienen herontwikkeling. Behoud of reconstructie van het oudste bouwdeel van de Peer is belangrijk voor het historische beeld. Ons advies is om in de weide achter De Peer een parkeerterrein aan te leggen voor bezoekers van de binnenstad en Huis Bergh. Dit terrein ligt wat lager dan de Emmerikseweg en De Gaarde, waardoor met lage beplanting de auto's aan het directe zicht onttrokken kunnen worden. Vanaf dit terrein kan een korte looproute naar Huis Bergh gemaakt worden. Het huidige parkeerterrein bij de Peer kan dan deels

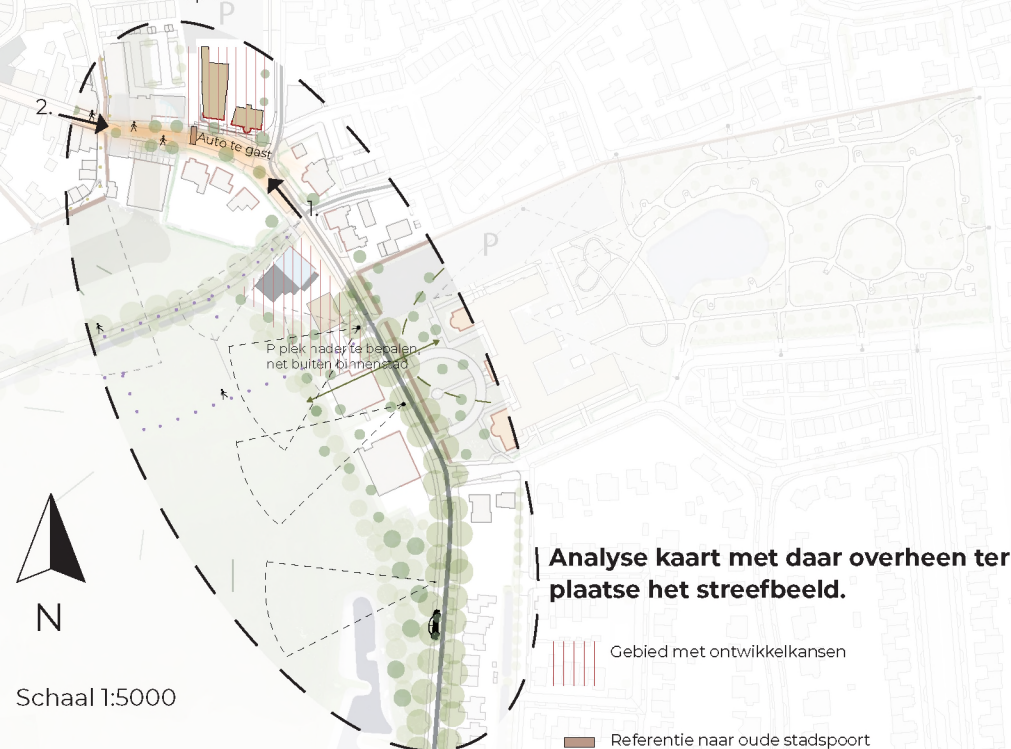
vergroenen en deels bebouwd worden. De Peer en de Lidl-locatie zijn beide geschikte plekken voor horeca, zoals een hotel + café-restaurant met terrasfunctie. Voor De Peer kan ook gedacht worden aan luxere appartementen, terwijl de Lidl-locatie ook geschikt is voor stadsappartementen in het goedkopere segment.

1. Een iconisch gebouw geeft de entree aandacht en kan invulling geven aan een levendige activiteit. De weginrichting geeft aan dat de doorgaande weg voor de auto langs in plaats van door de binnenstad loopt.

2. Oudste poortstraat met poort en bomen als referentie naar de voormalige poort. De autoluwe entree van de binnenstad zorgt voor een aangename levendige sfeer.

Analyse kaart met daar overheen ter plaatse het streefbeeld.

Gebied met ontwikkelkansen

Referentie naar oude stadspoort

5.2. Stedenbouwkundige opgave: Stadsentree Molenpoort

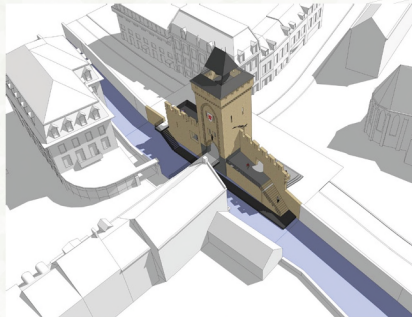
De ruimtelijke kwaliteit van de omgeving van de Molenpoort en het Stadsplein kan sterk verbeteren als de vestinggordel hier weer meer in beeld wordt gebracht. Aan de noordzijde zou je meer vestinggordel en minder geparkeerde auto's willen zien vanaf de Molenstraat. Het pad over de omwalling kan zo op een uitnodigende manier aansluiten op het Stadsplein.

Of ter hoogte van het horecapand de stadspoort beleefbaar gemaakt kan worden is de vraag, want hoe ga je dan om met het terras en de serre? Dit kan ontwerpend onderzocht worden. Een herbouwde stadspoort voegt wel iets toe aan de attractiviteit van het Stadsplein. De ruimtes in de herbouwde stadspoort kunnen misschien geëxploiteerd worden door de Snor als hotelkamers of bijzondere eetzaal.

Langs de Stadswal kan de contour van de stadsmuur zichtbaar worden gemaakt, bijvoorbeeld door een haag of een bomenrij. Het Stadsplein zou door een update van de inrichting ook meer beleefd kunnen worden als onderdeel van de vroegere vestingwerken. Meer groen maskeert dan ook het wat grovere karakter van de bebouwing. Om die manier wordt het stadsplein verankerd in het rondje rond de oude binnenstad.

Een 14-eeuwse binnenpoort in Culemborg

De nagebouwde Geulpoort in Valkenburg (van Hoogevest architecten, 2021)

Analyse kaart met daar overheen ter plaatse het streefbeeld

- Gebied met ontwikkelkansen
- Referentie naar oude stadspoort

P plek nader te bepalen, net buiten binnenstad

3. Verschillende optes voor refereren aan de Molenpoort

Schaal 1:5000

Schaal 1:5000

5.3. Stedenbouwkundige opgave: Walstraten

De Stadswal en de Muntwal begrenzen de compact bebouwde binnenstad aan de oostkant als een halve ring. Langs deze beide straten liggen veel gebouwen en terreinen, die beeld verstorend zijn. Het doorlopen van het walstraatje is niet meer ervaarbaar bij de Molenpoort en het Stadsplein. Door het walstraatje een herkenbare inrichting te geven die doorloopt en door zichtbaar te maken waar de stadsmuur gestaan heeft, ontstaat er een aantrekkelijke omloop rond de oude binnenstad, die interessante plekken en gebouwen verbindt. Eventueel te herbouwen poorten kunnen oriëntatiepunten zijn. De terreinen langs de Muntwal verdienen een opwaardering. Wellicht kunnen hier woningen worden toegevoegd.

Bestaande stadsmuur

Analyse kaart met daar overheen ter plaatse het streefbeeld.

- Gebied met ontwikkelkansen
- Referentie naar oude stadspoort

4. Het creëren van referenties naar de oude stadsmuur kan gedaan worden door muurtjes van verschillende hoogtes die tevens als bankje of groenbak dienen. Ter plaatse van de oude stadsmuurtorens kunnen groenbakken met een grote boom erin geplaatst worden. Op deze ontstaat een aantrekkelijk stadsplein met betekenis.

5. Ter plaatse van de stadswal is een autoluwe zone. Dit geeft de mogelijkheid om na goed bestuderen van de straat ook hier referenties van de oude stadsmuur te plaatsen.

Schaal 1:5000

6. Landschap en groen

In een krans rond de binnenstad ligt een waardevolle, historische groenaanleg, die onlosmakelijk verbonden is met het historische stadsbeeld. Deze groenaanleg heeft aandacht nodig, onder andere vanwege de klimaatverandering. Wij adviseren om de kwaliteit en de vitaliteit nader te onderzoeken en hiervoor een visie op te stellen met een streefbeeld en een uitvoeringsagenda. Wij adviseren om hierbij naast de grondeigenaren ook de inwoners van de binnenstad en de omgeving daarvan te betrekken. Het groen kan ook een functie krijgen in de voedselvoorziening.

Landgoed Huis Bergh

Tuin aan de wal

Kindervakantiewerk jaren '70 (Berghapedia)

Vanaf de wal zicht op de Muntwal en de Pancratiuskerk

7. Programmering

Zoals gezegd gaat het niet alleen om de stenen. Het gaat er ook om wat er in de gebouwen en op straat gebeurt.

- Ons advies is om een zonering aan te brengen tussen gebieden met reuring en meer rustige woongebieden gecombineerd met kleine ateliers en werkplaatsen. De Markt en de twee stadsentrees bij de oude stadspoorten zijn de plekken die reuring verdienen. Er moet goed gekeken worden naar de functies van de gebouwen rond deze drie plekken.
- Voor de Markt is het belangrijk wat er gebeurt in en met het oude stadhuis en in het kerkgebouw. Een goede programmering daarvan het jaar door kan het recreatieve product van de stad versterken. Belangrijk is dat het hotel-restaurant hier blijft.
- Rond de stadsentree Oudste Poort missen we nu ook functies, die de bezoeker ontvangen. Als in de omgeving van de Plantsoensingel een parkeerterrein voor stadsbezoekers komt zullen nog meer mensen van hieruit de stad benaderen. Het zou goed zijn de mensen ook langer vast te houden. De invulling van de Lidl-locatie, de Peer e.o. en het schoolgebouw met een recreatief programma zou dit kunnen verbeteren. Ter hoogte van de Lidl-locatie zou ook meer ruimte gemaakt kunnen worden, zodat er een plek ontstaat voor kleine markten en evenementen.

Voorbeeld van een museum met terras dat voor reuring zorgt, Gorssel (Museum More)

Emmerikseweg

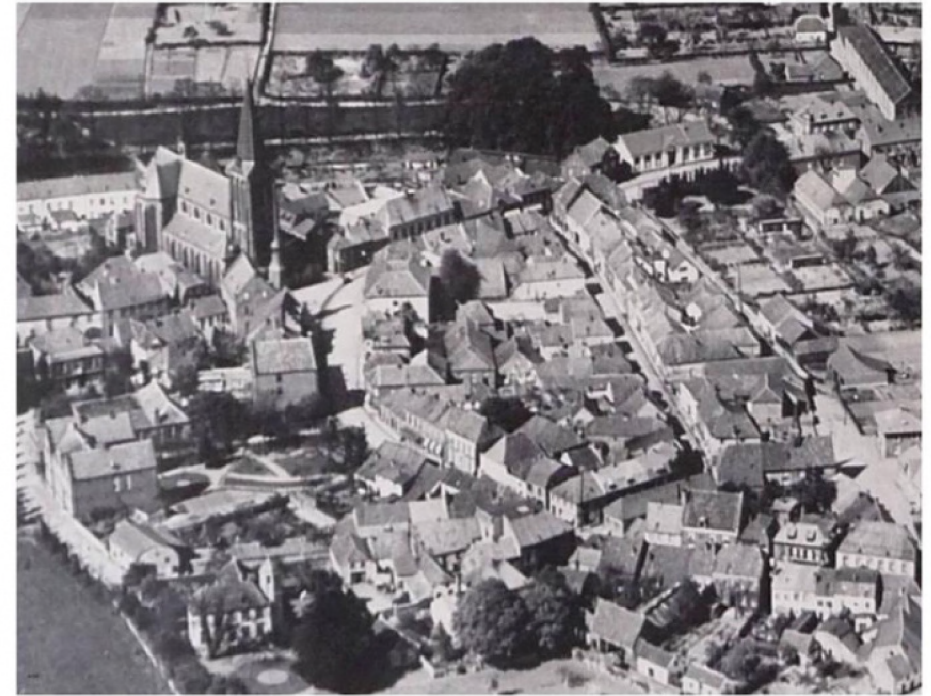
8. Planbegeleiding en borging kwaliteit stadsbeeld

Elk verandering in de binnenstad is een kans op verbetering van het stadsbeeld, maar ook een risico op verstoring. Daarom is het zaak om met initiatiefnemers het gesprek aan te gaan over ruimtelijke kwaliteit. Onze ervaring is dat je in zo'n gesprek meestal wel tot een oplossing komt, die voor de initiatiefnemer en voor het stadsbeeld goed is.

- De gemeente kan een **supervisor** benoemen, die tot taak heeft initiatieven in de goede richting te sturen. Dit kan een architect of stedenbouwkundige zijn met cultuurhistorische affiniteit. Omdat het stadsbeeld wordt bepaald door de bebouwing én de openbare ruimte adviseren wij de supervisor ook te laten mee denken over plannen voor de openbare ruimte en stedenbouwkundige plannen. Om die manier kan de supervisor de kwaliteit van het stadsbeeld in samenhang bewaken.
- Voor de formele plantoetsing van monumenten is een **commissie omgevingskwaliteit** vereist.
- Ons advies is om voor de binnenstad een speciaal **kwaliteitsteam** te benoemen met meerdere disciplines, zoals stedenbouw, landschap, architectuur en erfgoed. Dit kwaliteitsteam kan worden ingezet bij de planbegeleiding en de toetsing. De supervisor kan een vooruitgeschoven lid van het kwaliteitsteam zijn.

Conclusie

De oude binnenstad van 's-Heerenberg met Huis Bergh, de groene gordel en het voormalige kloostercomplex bezit unieke historische waarden, die nog veel beter beleefbaar gemaakt kunnen worden. Er zijn een aantal opgaven, waar de gemeente zelf proactief op kan inzetten, zoals de inrichting van de openbare ruimte, het onderhouden van de landschappelijke gordel rond de binnenstad en de ontwikkeling van de twee stadsentrees en de kring van walstraten. De keuze voor een autoluwe binnenstad is belangrijk om de ruimtelijke kwaliteit voor de bewoners en bezoekers hier echt te kunnen verbeteren. Dat betekent realisatie van voldoende parkeergelegenheid bij de stadsentrees. Het deels terughalen van de stadsmuur en de poorten kan de attractiviteit van de historische stad als geheel vergroten. De historische gebouwen rond de Markt, maar ook de Heitkamp, de Lidl-locatie en de Peer behoeven een programmering, die tegelijk het stadsbeeld en de levendigheid versterken. Bij bouwen en verbouwen moet het historische karakter voorop staan. Dit kan gelijk opgaan met verduurzaming. Extra aandacht verdienen de straatgevels en de puien, maar ook het bouwhistorische verhaal achter de gevel. Middels een beeldwijzer kunnen (ver)bouwplannen de goede kant op gestuurd worden. Een supervisor kan een stimulerende rol spelen bij de planontwikkeling. Wanneer het stadsgezicht van 's-Heerenberg de komende jaren de aandacht krijgt, heeft het de potentie om zich te ontwikkelen tot één van de fraaiste stadsgezichten van Nederland.

Binnenstad 's-Heerenberg omstreeks 1927 (Berghapedia, 2024)

Bronnenlijst

Berghapedia. (n.d.). <https://www.berghapedia.nl/index.php?title=Hoofdpagina>

Dagje uit in Gorssel en omgeving | Museum MORE. (n.d.).
Museum MORE. <https://www.museummore.nl/dagje-uit/>

Duet. (2021, June 18). Geulpoort hoogste punt. Van Hoogevest.
<https://www.vanhoogevest.nl/geulpoort-hoogste-punt/>

Street smart. (z.d.). Street Smart. <https://streetsmart.cyclomedia.com/>

Bijlage 1: Analyse kaart

Schaal 1:5000

Bijlage 2: Streefbeeld

Schaal 1:5000

Analyse kaart met daar overheen het streefbeeld

Waardering bebouwing

- Beeldbepalend, hoge waardering
- Past goed binnen het straatbeeld
- Komt het straatbeeld niet ten goede
- Lage waardering

Gebied met ontwikkelkansen

Rijksmonumenten

Referentie naar oude stadspoort

Waardevolle open ruimte

Zichtlijn

P plek nader te bepalen,
net buiten binnenstad

De Molenpoort

Walstraten

De Oudste Poort

3. De Molenpoort

2. Stadswal
De oude stadsmuur
wordt op passende
wijze deels
herbouwd

1. De Oudste Poort

P plek nader te bepalen,
net buiten binnenstad

Samen voor schoonheid

Gelders Genootschap

Zypendaalseweg 46

6814 CL Arnhem

